

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень

*Збірник матеріалів
науково-методологічного семінару з історії освіти*

25 жовтня 2017 року

Київ – 2017

УДК 37(091):001.891]:005.745(082)
С 91

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 15 від 29 листопада 2017 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редкол.), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Лапаєнко С. В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, в. о. вченого секретаря Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Тарнавська С. В., кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Літературний редактор:

Деревянко Т. М., молодший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Коляда Н. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Страйгородська Л. І., кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

С 91 Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Деревянко Т. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2017. – 28 с.

Збірник містить матеріали, в яких стисло викладено наукові повідомлення учасників науково-методологічного семінару з історії освіти «Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень», що відбувся у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 25 жовтня 2017 року.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст публікацій несе автор.

УДК 37(091):001.891]:005.745(082)

© Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, 2017

ЗМІСТ

Сухомлинська О. В. Що таке «історія сучасності» в історичному вимірі? (компаративний аналіз за матеріалами зарубіжних джерел)	5
Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема	6
Зайченко І. В. До питання про понятійно-категоріальний апарат деяких педагогічних наук	7
Кочубей Т. Д. Концептуальні засади дослідження розвитку української педагогічної думки другої половини XVII–XVIII ст.	9
Петренко О. Б. Проблема ретроспективного методу в історії педагогіки	10
Белан Г. В. Методологічні аспекти дослідження педагогічних персоналій у сучасному науковому дискурсі	11
Гавериленко Т. А. Сутність поняття «початкова освіта»: історико-педагогічний контекст	12
Горак В. В. Дотримання академічної доброчесності при підготовці наукових досліджень	14
Гринькова Н. М. Моральне виховання особистості в позашкільних навчальних закладах: історичний аспект	16
Гудовсек О. А. Динаміка історичного розвитку поняття «мистецтво»: філософський аспект	17
Клименко Ю. А. Концептуальні засади дослідження розвитку есперанто-руху в Україні в кінці XIX – середині 30-х років XX ст.	18
Кравченко О. О. Освітньо-просвітницька діяльність Пролеткульту: визначення термінів	19
Красильник Ю. С. Локальний підхід в історико-педагогічних дослідженнях	20
Лапаєнко С. В. Особливості реалізації аксіологічного підходу в історико-педагогічному дослідженні	21
Міхно О. П. Трансформація терміна «характеристика учня» у XX ст. як відображення поступу педагогічної науки	22

Стельмашук Ж. Г. Трансформація змісту поняття «дисциплінованість» у психолого-педагогічній літературі (40-ві роки ХХ – початок ХХІ ст.)	23
Янченко Т. В. Методологічні засади дослідження розвитку педології в Україні	24
Баліка А. М. Співвідносність понять «зміст» і «форма» діяльності шкільних бібліотек в історико-педагогічній ретроспективі	25
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	27

розвиток педагогічної думки крізь призму культурно-освітніх процесів, які відбувалися на той час в Україні, та виокремлено її антрополого-гуманістичні складники; *цивілізаційний* – забезпечив дослідження розвитку української педагогічної думки в контексті європейської цивілізації, яка зазнала різноманітних впливів освітньо-культурних процесів самобутніх цивілізацій (польської, австрійської тощо); *герменевтичний* – допоміг інтерпретувати та зрозуміти змістовий і смисловий аспекти творів богословів-просвітників досліджуваного періоду; *критеріально-комплексний* – забезпечив визначення системи критеріїв (науковості, доступності, демократичності освіти, зв'язку освіти з національною культурою, рівень і характер ідеологічної спрямованості освіти, характер зв'язку між освітою та релігією) для аналізу розвитку педагогічної думки досліджуваного періоду.

Вищеназвані підходи ґрунтуються на загальнонаукових гносеологічних *принципах*: історизму, об'єктивізму, поєднання логічного та історичного, системності. Усю сукупність науково обґрунтованих знань із досліджуваної проблеми досягнуто завдяки *науково-джерелознавчій критиці*, відповідно до якої використано джерелознавчий аналіз і джерелознавчий синтез архівних, рукописних та опублікованих джерел (зокрема й стародруків).

О. Б. Петренко

ПРОБЛЕМА РЕТРОСПЕКТИВНОГО МЕТОДУ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Загальна методологія історико-педагогічного дослідження являє собою багаторівневу структуру. Один із рівнів цієї структури становлять методи історико-педагогічного дослідження як загальні, так і специфічні. Для історії педагогіки проблема методу має особливе значення, що пояснюється специфікою її об'єкта – наукове пізнання педагогічних явищ в їх історичній ретроспективі. Традиційно історія педагогіки обмежується феноменологічним, описовим способом дослідження, спирається на якісний аналіз та інтерпретаційні процедури. Тому ця наука залишається галуззю знань, у якій суб'єктивний погляд дослідника слабо обмежений будь-якими методично-процесуальними вимогами й нормами. Об'єктивність і достовірність історико-педагогічного аналізу зумовлені насамперед суб'єктивно-особистісними чинниками: рівнем професійної компетентності вченого, науковою добросовістю, відповідальністю та т. п. Наслідком цього є дискусійність багатьох положень і висновків, існування в історіографії альтернативних, інколи діаметрально протилежних картин минулого педагогічної науки та її сучасного стану, суперечливість в оцінках подій, явищ, феноменів, внеску окремих педагогів у становлення й розвиток науки. Історик педагогіки має справу не з експериментально сконструйованим, а з природним об'єктом у його реальній динаміці та властивостях. При цьому завдання дослідника полягає в тому, щоб найбільш повно й точно відтворити та осмислити ту подію, що вже відбулася. Тобто

історія педагогіки – реконструкційна наука, у якій ретроспективний метод (регресивний, реконструкційний) займає особливо важливе місце.

Ретроспективний метод можна назвати методом цілісного бачення досліджуваного історико-педагогічного явища. Він слугує для відновлення подій і процесів досліджуваного минулого за їхніми наслідками: від уже відомого по закінченню історичного часу до невідомого.

Характеризуючи специфіку методу, необхідно відзначити його комплексний характер, гіпотетичність у постановці й проведенні дослідження, цілісність системного аналізу сукупності чинників, що забезпечують достовірність отриманих у ході реконструкції даних. Цей метод – один з ефективних синтетичних методів пізнання минулого, який містить сукупність інших методичних прийомів: порівняння, аналіз, синтез, узагальнення. Будучи загалом методом якісного аналізу, метод ретроспективи не виключає використання процедур кількісного аналізу для доказу окремих аспектів досліджуваної проблеми.

Специфікою цього методу є спрямованість від сьогодення до минулого, від наслідку до причини. У своєму змісті ретроспективний метод виступає насамперед як прийом реконструкції, що дає змогу синтезувати, коригувати знання про загальний характер розвитку явищ. Ретроспективний метод застосовується тоді, коли необхідно розглянути будь-яке явище впродовж певного, достатньо тривалого проміжку часу; при цьому події розглядаються (реконструюються) у їхній хронологічній послідовності. Історико-педагогічна реконструкція відтворює явища, які існували в певному часовому континуумі, тому важливим її аспектом є врахування особливостей історичного часу буття досліджуваного феномену.

Цей метод дає змогу розглядати педагогічні феномени в їх становленні й розвитку, реконструювати педагогічні процеси, виявляти тенденції та динаміку їх змін і подальшого розвитку. Таким чином, здійснений аналіз, з одного боку, підтверджує доцільність застосування в історико-педагогічному дослідженні ретроспективного методу пізнання, з іншого – свідчить про специфіку його використання, що зумовлено особливостями об'єкта історії педагогіки.

Г. В. Бєлан

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПЕРСОНАЛІЙ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Розвиток педагогічної думки конкретної історичної епохи як широкого поняття культурної сфери, що охоплює педагогіку, філософію, ідеологію, етику, мораль, релігію, повною мірою відображено в науково-творчій спадщині найбільш яскравих представників цього періоду. Водночас система науково-педагогічних поглядів, концепцій будь-якого громадського діяча, просвітителя є не тільки адептом його наукових рефлексій, ідей про виховання та освіту, а й свідченням світоглядних переконань, екзистентних,